

การพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน
ธวัชชัย เพ็งพิณิจ^{a*} ชวลิต สวัสดิ์ผล^a พรทวี พลเวียงพล^b วโรดม แสงแก้ว^c
และพิมพ์ชนก วัดทอง^a

A Development of Indicators Level of Self and Mutual Reliance According to the Sufficiency Economy Philosophy of Farmers in the Royal Project at the Huay Thon Watershed

Thawadchai Pengpinit^{a*}, Chavalit Sawatphol^a, Pronthavee Ponvaingpon^b,
Warodom Sangkaew^c and Phimchanok Watthong^a

^aคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต กรุงเทพฯ 10300

^bนักบริหารงานทั่วไป 6 เทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย 43000

^cสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองคาย 43000

^aFaculty of Humanities and Social Sciences, Suan Dusit Rajabhat University, Bangkok, 10300.

^bThe general administration 6 municipality district, Nong Khai province, 43000.

^cMember of Nong Khai provincial administrative council, Nong Khai province, 43000.

*Corresponding Author. E-mail address: chai30@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ในพื้นที่ 21 หมู่บ้าน กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยเกษตรกร เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์กลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ ระยะเวลารวม 12 เดือน ผลการวิจัย พบว่า ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนมีทั้งหมด 26 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน เก็บออมปลูกผักสวนครัว ประหยัด ลดรายจ่าย เลี้ยงสัตว์บริโภค มีเหตุผล ทำปุ๋ยชีวภาพ สร้างรายได้ ฝึกอาชีพจักสาน ปลูกพืชเศรษฐกิจไม่สร้างหนี้ พอเพียง ยึดหลักธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม ทำเกษตรผสมผสาน ทำอาชีพเสริม ทดความรู้ ให้คำปรึกษา ถือศีล ช่วยเหลือผู้อื่น ฝึการวิ่งยาเสพติด ซื่อสัตย์ ไม่รบกวนผู้อื่น ปลูกข้าวไว้กิน และละเว้นอบายมุข ส่วนตัวชี้วัดระดับการพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนมีทั้งหมด 15 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม สามัคคี ประชุมร่วมกัน กองทุนหมุนเวียน มีอ่างเก็บน้ำ รับฟังเหตุผล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จัดเวรยาม ชุมชนพอเพียง ถ่ายทอดความรู้ ช่วยเหลือกัน ถือศีล ตั้งกฎระเบียบหมู่บ้าน ฝึการวิ่งยาเสพติด และผู้นำเข้มแข็ง

คำสำคัญ: ตัวชี้วัด การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกร โครงการพระราชดำริ ลุ่มน้ำห้วยทอน

Abstract

This research used qualitative methodology. Aims to development of indicators level of self and mutual reliance according to the Sufficiency Economy Philosophy of farmers in the Royal Project at the Huay Thon watershed. In the area 21 villages. Target groups include farmers, Government officials, community leaders and stakeholders. The data collection from the document, participatory observation, in-depth interviews, focus groups and workshop in the duration of 12 months. The results are found: Indicators level of self reliance according to the Sufficiency Economy Philosophy of farmers in the Royal Project at the Huay Thon watershed. A total of 26 indicators include: making household accounting, savings, growing backyard vegetables, conserve, reduction of expenses, husbandry for consumption, rationality, organic fertilizer, creation of income, training basketry, planting of industrial crops, no creation of debt, sufficiency, intent on Dharma, environmental preservation, doing mixed farming, doing supplementary occupations, search for knowledge, giving advice, holding on precepts, assistance to others, surveillance on narcotics, honesty, no annoyance to others, planting crops to eat and abstinence from vices. Indicators level of mutual reliance according to the Sufficiency Economy Philosophy of farmers in the Royal Project at the Huay Thon watershed. A total of 15 indicators include: group activities, harmony, meeting, revolving funds, having of reservoirs, listening to others' reasons, benevolence, setting up of security, sufficient community, transfer of knowledge, mutual help, holding on precepts, setting up the village rules, surveillance on narcotics and strong leadership.

Keywords: Indicators, Self and Mutual Reliance, Sufficiency Economy Philosophy, Farmers, Royal Project, Huay Thon Watershed

บทนำ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชดำริมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 และทรงเน้นย้ำอีกครั้งเมื่อคราวเกิดวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทรงให้ความสำคัญกับความ “พออยู่พอกิน” ดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง ชัยชนะที่แท้จริงในการประกอบสัมมาชีพ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รู้จักประมาณตน และดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2551) ทั้งนี้ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์ด้วยการมองโลกเชิงระบบที่เป็นพลวัต ด้วยกระบวนการพัฒนาแบบ “องค์รวม” ในลักษณะ “บูรณาการ” โดยมี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ซึ่งต้องใช้พลังทางสังคมขับเคลื่อนในรูปกลุ่ม องค์กรชุมชน และประชาสังคม ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ “พหุภาคี” บนพื้นฐาน “ความพอเพียง” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2552) ถือเป็นแนวทางการพัฒนาที่ลุ่มลึกและกินความมากกว่ามิติทางเศรษฐกิจ เพราะเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การบริหารความเสี่ยง ตลอดจนยกระดับความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนและสังคม (อมรวิรัช, 2551)

โครงการพระราชดำริ เป็นโครงการที่แสดงถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศ โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต อันเป็นการสนองตอบความต้องการของชุมชนแบบ “พออยู่พอกิน” เพื่อการ “พึ่งตนเอง

และพึ่งพากันเอง” ที่สอดคล้องกับบริบทในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2525 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาวางแผนโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำและเขื่อนทดน้ำที่ลำห้วยทอน และสาขาห้วยทอน เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำในการเพาะปลูก อุปโภค บริโภค ช่วยเหลือในรูปหมู่บ้านป่าไม้ และพัฒนาอาชีพให้มั่นคง ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำ ปัจจุบันแบ่ง การดำเนินงานออกเป็น 2 โครงการ คือ โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสีเขียวตลอดม ของสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ 10 จังหวัดอุดรธานี กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำห้วยทอน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมชลประทาน กระทรวง เกษตรและสหกรณ์ ครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอโพธิ์ตาก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย และอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เนื้อที่ 75,584 ไร่

ปัจจุบัน ภาคเกษตรกรรมประสบปัญหาวิกฤติอย่างรุนแรง ทางออกที่ดีประการหนึ่ง คือ จะต้องช่วยให้ ประชาชนที่อยู่ในภาคเกษตรและที่กลับคืนสู่ภาคเกษตรมีงานทำ พออยู่พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ, 2551) เพราะการพึ่งตนเอง เป็นความสามารถในระดับบุคคลและครอบครัวในการสนองตอบ ความต้องการพื้นฐานอย่างไม่พึ่งพาผู้อื่น ไม่ยึดติดค่านิยม ไม่หลงไปตามกระแสนิยมวัตถุมิมีความพอดีรู้จักประมาณตน มีความพอเพียง ไม่เดือดร้อนไม่เป็นภาระคนอื่น สามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) จากนั้นจึงก้าวสู่การพึ่งพากันเองในระดับกลุ่ม หรือชุมชน เพื่อสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน โดยสร้างแบบแผนทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีศักยภาพตามฐานทางวัฒนธรรมให้เกื้อกูลกัน โดยไม่แยกตัวโดดเดี่ยวหรือปิดตัวเองจากโลกภายนอก (ประเวศ, 2536) ดังนั้น การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง จึงสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เนื่องจากการพึ่งตนเอง ครอบคลุมในระดับบุคคลและครอบครัว ส่วนการพึ่งพากันเองครอบคลุมในระดับกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งเป็นมิติ ที่กว้างขึ้น แต่ก็เกินไปเพื่อให้บุคคลและครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ในขณะเดียวกันการพึ่งตนเอง ก็เกื้อกูลสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพึ่งพากันเองในชุมชน

ทั้งนี้ ในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นรูปธรรมขึ้นมานั้น ต้องอาศัยการพัฒนาตัวชี้วัด เพื่อใช้เป็นมาตรฐานสำหรับการวัดผลการดำเนินงานว่าสามารถบรรลุตามเป้าหมายของปรัชญาได้มากน้อยเพียงใด (สุธาวลัย และคณะ, 2551) เนื่องจากตัวชี้วัด สามารถสะท้อนหรืออธิบายสิ่งที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้วัดความเปลี่ยนแปลง บ่งบอกสถานภาพ สะท้อนลักษณะการดำเนินงาน วัดความสำเร็จหรือผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ซึ่งจะต้องประเมินศักยภาพทางจิต วิถีคิด หรือปัญญาที่ทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง ดังนั้น ตัวชี้วัดระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการพัฒนาประเทศ เพราะพื้นฐานของการพัฒนา คือ ให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น (แกมทอง, 2551) อีกทั้ง กระบวนการสร้างตัวชี้วัดยังเป็นวิธีหนึ่งในการเรียนรู้คุณลักษณะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีความเป็น นามธรรม ให้เป็นที่เข้าใจง่ายและชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายคุณลักษณะ ต่าง ๆ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และใช้เป็นกรอบเปรียบเทียบระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็น

ระบบ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม (พิพัฒน์, 2549) ตัววัดจึงมีความสำคัญในการเป็น “มาตร หรือไม้บรรทัด” วัดผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง เพื่อเทียบกับมาตรฐานหรือเป้าหมายที่วางไว้ (สายสมร, 2551)

“การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง” เป็นเป้าหมายสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมนั้น ต้องอาศัยตัวชี้วัดเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดแนวทาง นโยบาย และภารกิจในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงเห็นว่าการพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน จะนำไปสู่แนวปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ของเกษตรกรได้อย่างยั่งยืนเป็นรูปธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทุกพื้นที่หรือเป็นฐานการพัฒนา ประเทศตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน

วัสดุอุปกรณ์และวิธีการ

1. ระเบียบวิธีวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีทั้งการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และเก็บ ข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน คณะผู้วิจัยศึกษาทั้งจากข้อมูลภาคสนามและจากเอกสารหลักฐานที่เชื่อถือได้ เพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูล พร้อมกับสังเคราะห์ตัวชี้วัดออกเป็น 7 องค์ประกอบตามหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไข ความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และความสมดุลมั่นคงยั่งยืน โดยแบ่งตัวชี้วัดในแต่ละองค์ประกอบออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับการพึ่งตนเอง และระดับการพึ่งพากันเอง จากนั้นคณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบแล้วให้ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

ในการพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกร ในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน คณะผู้วิจัยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้งที่มีผู้เข้าร่วม เป็นคนละกลุ่มกัน โดยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในแต่ละหมู่บ้านมาร่วมกันพัฒนาตัวชี้วัด ทั้งนี้มีกลุ่มเป้าหมายบางคน เป็นผู้ที่เคยถูกเก็บรวบรวมข้อมูลในชั้นการศึกษาตัวชี้วัดมาแล้ว ซึ่งที่ประชุมจะร่วมกันตรวจสอบความถูกต้อง เพิ่มเติม ปรับเปลี่ยน เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดให้สมบูรณ์ที่สุด หากมีตัวชี้วัดที่สมาชิกกลุ่มเห็นสอดคล้องหรือคล้ายคลึงกัน หรือมีความสัมพันธ์กันที่ประชุมจะลงมติเพื่อรวมเข้าเป็นตัวชี้วัดเดียวกัน จากนั้นที่ประชุมจะให้ค่าคะแนนตัวชี้วัด โดยคณะผู้วิจัยได้ให้สติ๊กเกอร์ (Sticker) ที่มีหลายเลขกำกับ 1-3 คนละ 7 ชุด เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมนำไปติดที่ ตัวชี้วัดใน 7 องค์ประกอบ ซึ่งใน 1 องค์ประกอบแต่ละคนจะเลือกตัวชี้วัดที่สำคัญที่สุดได้ 3 ตัวชี้วัด อย่างไรก็ตาม

หากผู้เข้าร่วมประชุมคนใดเห็นว่าตัวชี้วัดนั้นสำคัญก็สามารถติดสติกเกอร์ได้มากกว่า 1 ชิ้น ซึ่งสติกเกอร์ 1 ชิ้น มีค่าเท่ากับ 1 คะแนน จากนั้นนับค่าคะแนนเพื่อจัดเรียงลำดับตัวชี้วัดตามค่าคะแนนมากไปหาน้อย หากตัวชี้วัดใด มีคะแนนเท่ากันจะเรียงลำดับก่อนหลังตามที่ได้เข้าร่วมประชุมได้เสนอไว้

ข้อมูลที่ได้รับจากการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง คณะผู้วิจัยได้นำมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เพื่อทำให้เป็นชุดเดียว ซึ่งตัวชี้วัดที่ได้รับการพัฒนาแล้ว คณะผู้วิจัยจะตรวจสอบด้วยกระบวนการสะท้อนกลับ (Reflexive) ไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยการนำข้อมูลเหล่านั้นกลับไปสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และตรวจสอบจากเอกสารหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อยืนยันความถูกต้อง จากนั้นส่งให้ที่ปรึกษาโครงการวิจัยและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและยืนยันอีกครั้งหนึ่ง

2. ประชากรเป้าหมาย เป็นเกษตรกรในโครงการพระราชดำริน้ำหยาดทิพย์ จำนวน 21 หมู่บ้าน 3,386 ครัวเรือน ประชากร 12,147 คน ครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบล 3 อำเภอ 2 จังหวัด ดังตาราง

ตารางที่ 1 พื้นที่เป้าหมาย จำนวนประชากร และครัวเรือน

ที่	ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ประชากร			ครัว เรือน
						ชาย	หญิง	รวม	
1	กาหม	3	โพนทอง	โพธิ์ตาก	หนองคาย	173	162	335	97
2	คำเจริญ	7	คำตัง	บ้านผือ	อุดรธานี	175	177	352	71
3	คำตัง	1	คำตัง	บ้านผือ	อุดรธานี	425	385	810	191
4	ดอนขนุน	5	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	344	292	636	205
5	ด่านศรีสุข	1	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	496	508	1004	369
6	น้ำทอน	2	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	263	268	531	166
7	บางกอกน้อย	4	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	288	218	506	158
8	โพธิ์ตาก	1	โพธิ์ตาก	โพธิ์ตาก	หนองคาย	314	313	627	172
9	โพธิ์ตาก	2	โพธิ์ตาก	โพธิ์ตาก	หนองคาย	393	372	765	205
10	โพนทอง	1	โพนทอง	โพธิ์ตาก	หนองคาย	368	346	714	201
11	โพนทอง	2	โพนทอง	โพธิ์ตาก	หนองคาย	281	323	604	187
12	โพนทอง	10	โพนทอง	โพธิ์ตาก	หนองคาย	325	349	674	176
13	ภูพั้งม่วง	8	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	162	156	318	92
14	ลุมพินี	6	พระพุทธบาท	ศรีเชียงใหม่	หนองคาย	351	325	676	156
15	วังน้ำมอก	5	พระพุทธบาท	ศรีเชียงใหม่	หนองคาย	421	431	852	189
16	สาวแล	4	โพธิ์ตาก	โพธิ์ตาก	หนองคาย	416	408	824	222
17	สาวแล	5	โพธิ์ตาก	โพธิ์ตาก	หนองคาย	362	392	754	191
18	สาวแล	6	โพธิ์ตาก	โพธิ์ตาก	หนองคาย	229	215	444	107
19	ห้วยหมากพริก	7	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	73	52	125	35
20	ห้วยหินขาว	6	ด่านศรีสุข	โพธิ์ตาก	หนองคาย	163	149	312	118
21	ห้วยไฮ	10	พระพุทธบาท	ศรีเชียงใหม่	หนองคาย	140	144	284	78
รวม						6,162	5,985	12,147	3,386

นอกจากนี้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลยังรวมถึงกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่โครงการ พระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำกลุ่ม ในชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่คัดเลือกแบบเจาะจง โดยมีแนวคำถามที่สร้างขึ้นเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม รวมถึงใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล

3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยคณะผู้วิจัยได้นำเครื่องมือและอุปกรณ์ช่วยสำหรับการวิจัย เพื่อให้การวิจัยตรงวัตถุประสงค์มากที่สุด ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้คณะผู้วิจัยได้คัดเลือก พัฒนา และปรับปรุงให้เหมาะสมกับงานวิจัย พร้อมกับการตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องมือเป็นระยะ โดยแบ่งออกเป็น

3.1 อุปกรณ์ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น สมุดบันทึกภาคสนาม กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อใช้บันทึกหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยรวม ซึ่งทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความแม่นยำและรวดเร็วขึ้น

3.2 คู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Manual data collection field) ซึ่งเป็นคู่มือที่คณะผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยในทุกขั้นตอน โดยมีรายละเอียดที่สำคัญในการดำเนินการวิจัย เช่น ข้อมูลพื้นฐานโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย แผนที่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ วิธีการตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูล การบันทึกรายละเอียดประจำวัน การบันทึกสิ่งที่สังเกตพบของนักวิจัย ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นต้น

3.3 แบบสัมภาษณ์หรือแนวคำถาม (Question) คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นประเด็นหลักในการสัมภาษณ์หรือพูดคุย โดยเน้นความยืดหยุ่น (Flexibility) ของประเด็นในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information: KI) มีเวลาในการคิด วิเคราะห์ และตอบคำถามได้อย่างอิสระ ครอบคลุมประเด็นครบถ้วน สามารถเชื่อมโยงไปสู่ข้อมูลสำคัญอื่นๆ ได้ ด้วยบรรยากาศแบบกันเองเป็นธรรมชาติ ดังนั้น ในช่วงของการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม จึงมีประเด็นในการพูดคุยที่หลากหลายไม่เรียงตามลำดับข้อ แต่ดูที่ความเหมาะสมของสถานการณ์ เพื่อให้การพูดคุยดำเนินไปอย่างไหลลื่นไม่ตึงเครียดจนเกินไป มีการสร้างความไว้วางใจเชื่อใจระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วยการแนะนำตัวเอง แนะนำวัตถุประสงค์ ขออนุญาตบันทึกเสียง ขออนุญาตถ่ายภาพ และไม่เร่งรัดเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการ แต่จะใช้เวลาแก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่นอกเหนือจากแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ผู้ถูกสัมภาษณ์บางคนจะถูกสัมภาษณ์มากกว่า 1 ครั้ง เพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

4. การตรวจสอบเครื่องมือ หลังจากทีคณะผู้วิจัยได้ร่วมประชุมออกแบบแนวคำถามในการสัมภาษณ์ โดยยึดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นประเด็นสำคัญแล้ว คณะผู้วิจัยได้นำเครื่องมือไปทดลองเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในภาคสนามในสถานการณ์จริง เพื่อทดสอบว่าเครื่องมือเหล่านั้นสามารถนำมาซึ่งข้อมูลการวิจัยที่ครบถ้วนหรือไม่ และสามารถเชื่อมโยงไปสู่ข้อมูลหลักที่ต้องการมากน้อยเพียงใด จากนั้นนำผลที่ได้มาพัฒนาเครื่องมือให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการมากที่สุด รวมถึงวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อร่วมกันแก้ไข

และหาทางป้องกัน ทั้งนี้แบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ทางคณะผู้วิจัยได้ส่งให้ที่ปรึกษาพิจารณาอีกครั้ง เพื่อรับฟังคำแนะนำข้อเสนอนี้ แล้วนำมาปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือให้สมบูรณ์มากที่สุด

5. การเก็บรวบรวมและการตรวจสอบข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญกับข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาคสนามหรือข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ด้วยทัศนะแบบคนใน (Emic) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอภาพรวมของการวิจัย ในรูปของชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) พร้อมกับนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่นมาสนับสนุนผลการวิจัย ซึ่งขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

5.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary study) โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ทั้งจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ ตำราวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร หนังสือ และสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำฐานข้อมูล (Database) ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลไว้เป็นหมวดหมู่ (Group) อย่างเป็นระบบ เพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนและนำมาประกอบการวิเคราะห์ผลการวิจัย

5.2 การศึกษาภาคสนาม (Field study) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นปัจจุบันมากที่สุด คณะผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มเป้าหมายโดยตรงในพื้นที่โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน และเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธี ประกอบด้วย

5.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) เป็นการสังเกตเชิงสำรวจ (Survey) สภาพโดยทั่วไปหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่องานวิจัย เพื่อหาหลักฐานหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยจดบันทึกปรากฏการณ์ที่มีผลต่อการวิจัยในทุกด้าน เช่น การใช้ชีวิตประจำวัน วิถีปฏิบัติ การประกอบอาชีพ กลุ่มในชุมชน สภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม การติดต่อสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และบุคคลภายนอก เป็นต้น

5.2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง เกษตรกร เจ้าหน้าที่โครงการพระราชดำริฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แบบไม่เป็นทางการในลักษณะกึ่งมีโครงสร้างผ่านแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการสนทนาพูดคุยอย่างเป็นกันเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการหรือนำไปสู่ข้อมูลหลัก ประเด็นในการสัมภาษณ์ เช่น การดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภูมิปัญญา การดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตัวชี้วัดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ความพึงพอใจ ผลสำเร็จในปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรค ความต้องการ แนวทางการพัฒนา เป็นต้น ซึ่งการวิจัยครั้งนี้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 145 คน

5.2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เป็นการพูดคุยกับกลุ่มประชากรขนาดเล็ก เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มในชุมชน เกษตรกร เพื่อนบ้าน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นต้น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงลึก ซึ่งข้อมูลที่ได้มีทั้งข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลการดำเนินงาน การทำการเกษตร ตัวชี้วัด ความสำเร็จ ความล้มเหลว ปัญหาอุปสรรค รวมถึงตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่คณะผู้วิจัยได้รับ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้มีการสนทนากลุ่มจำนวน 62 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมรวมทั้งสิ้น 166 คน โดยไม่นับรวมคณะผู้วิจัย

5.2.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) โดยคณะผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในแต่ละหมู่บ้าน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มในชุมชน เกษตรกร ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ตัวแทนหน่วยงาน/องค์กรในพื้นที่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นต้น เข้าประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิชาทฤษฎี วิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็น พัฒนาตัวชี้วัด และกำหนดค่าคะแนนตัวชี้วัด ซึ่งมีการประชุมเชิงปฏิบัติการจำนวน 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมรวมทั้งสิ้น 107 คน โดยไม่นับรวมคณะผู้วิจัย

ในการตรวจสอบข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูล (Data triangulation) จากนักวิจัย/ผู้เชี่ยวชาญ/ที่ปรึกษา (Investigator triangulation) และจากงานวิชาการ/แนวคิด/ทฤษฎี (Theory triangulation) ซึ่งข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งหมด คณะผู้วิจัยได้นำมาตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือซึ่งกันและกัน ทั้งจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิคือตัวผู้ให้ข้อมูลเองว่ามีความน่าเชื่อถือหรือไม่ และนำข้อมูลที่มีอยู่ไปตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลแหล่งอื่นๆ เพื่อเทียบเคียงความถูกต้องของข้อมูล เช่น การนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลหนึ่งไปเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลอื่นๆ เป็นต้น รวมถึงการนำข้อมูลไปตรวจสอบความถูกต้องจากการสนทนากลุ่มและประชุมเชิงปฏิบัติการ และนำมาเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และจากเอกสารทางวิชาการ แนวคิดทฤษฎี เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง และน่าเชื่อถือมากที่สุด

6. การจัดหมวดหมู่และเรียบเรียงข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆ คณะผู้วิจัยนำมาจัดหมวดหมู่ในเบื้องต้น เช่น ข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไป การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม จุดเด่น ปัญหาอุปสรรค ความต้องการ แนวทางแก้ไข ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ผ่านกระบวนการย้อนระลึก (Reflective process) และกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis process) เพื่อให้สามารถจัดเรียงข้อมูลได้ตามลำดับเหตุการณ์และเรียบเรียงเนื้อหาสาระให้เป็นระบบที่ชัดเจนมากขึ้น จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงสู่ผลการวิจัยที่ค้นพบ

7. การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์แล้ว คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาเชื่อมโยงสู่กรอบแนวคิดการวิจัยเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี หลักการทางวิชาการ และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในแต่ละประเด็นอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงสู่การสรุปตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริน้ำหยาดทิพย์

8. การนำเสนอ ใช้วิธีการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive approach) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ จากเอกสารทางวิชาการ และจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบ

ผลการศึกษา

จากการวิจัย พบว่า ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนใน 7 องค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยนำเสนอเรียงตามลำดับค่าคะแนน ได้ดังนี้

1. ทางสายกลาง มีทั้งหมด 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน เก็บออม ปลุกผักสวนครัว ประหยัด ลดรายจ่าย เลี้ยงสัตว์บริโภค มีเหตุผล ทำปุ๋ยชีวภาพ และสร้างรายได้

2. ความพอประมาณ มีทั้งหมด 8 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลุกผักสวนครัว เก็บออม ทำบัญชีครัวเรือน เลี้ยงสัตว์บริโภค ประหยัด ฝึกอาชีพจักสาน ปลุกพืชเศรษฐกิจ และไม่สร้างหนี้

3. ความมีเหตุผล มีทั้งหมด 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน ประหยัด เลี้ยงสัตว์บริโภค ปลุกผักสวนครัว มีเหตุผล พอเพียง ทำปุ๋ยชีวภาพ เก็บออม ยึดหลักธรรม และรักษาสังแวดล้อม

4. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีทั้งหมด 7 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย เลี้ยงสัตว์บริโภค ทำบัญชีครัวเรือน ปลุกผักสวนครัว ปลุกพืชเศรษฐกิจ ฝึกอาชีพจักสาน ลดรายจ่าย และทำปุ๋ยชีวภาพ

5. เงื่อนไขความรู้ มีทั้งหมด 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ประหยัด ปลุกผักสวนครัว พอเพียง ทำเกษตรผสมผสาน ทำบัญชีครัวเรือน มีเหตุผล ทำอาชีพเสริม ทำปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงสัตว์บริโภค และหาความรู้

6. เงื่อนไขคุณธรรม มีทั้งหมด 8 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ประหยัด ให้คำปรึกษา ถือศีล ช่วยเหลือผู้อื่น ปลุกผักสวนครัว ฝึกระวังยาเสพติด ซื่อสัตย์ และไม่รบกวนผู้อื่น

7. ความสมดุลมั่นคง ยั่งยืน มีทั้งหมด 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลุกพืชเศรษฐกิจ เลี้ยงสัตว์บริโภค ปลุกผักสวนครัว ทำเกษตรผสมผสาน ปลุกข้าวไว้กิน ทำบัญชีครัวเรือน มีเหตุผล ละเว้นอบายมุข พอเพียง และสร้างรายได้

เมื่อนำทุกตัวชี้วัดมาเปรียบเทียบกัน จะมีตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 26 ตัวชี้วัด แบ่งออกเป็น ตัวชี้วัดที่ปรากฏอยู่ 7 องค์ประกอบมี 1 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 6 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 5 องค์ประกอบมี 1 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 4 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบมี 3 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบมี 4 ตัวชี้วัด และปรากฏอยู่ 1 องค์ประกอบมี 13 ตัวชี้วัด

สำหรับตัวชี้วัดระดับการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนใน 7 องค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนำเสนอเรียงตามลำดับค่าคะแนน ได้ดังนี้

1. ทางสายกลาง มีทั้งหมด 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม สามัคคี และประชุมร่วมกัน

2. ความพอประมาณ มีทั้งหมด 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม กองทุนหมุนเวียน และมีอ่างเก็บน้ำ

3. ความมีเหตุผล มีทั้งหมด 5 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม รับฟังเหตุผล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สามัคคี และจัดเวรยาม

4. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีทั้งหมด 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม ชุมชนพอเพียง และจัดเวรยาม

5. เงื่อนไขความรู้ มีทั้งหมด 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม ถ่ายทอดความรู้ และชุมชนพอเพียง

6. เงื่อนไขคุณธรรม มีทั้งหมด 5 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ช่วยเหลือกัน จัดเวรยาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถือศีล และรวมกลุ่มกิจกรรม

7. ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน มีทั้งหมด 5 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย รวมกลุ่มกิจกรรม ตั้งกฎระเบียบ หมู่บ้าน เฝ้าระวังยาเสพติด ผู้นำเข้มแข็ง และสามัคคี

เมื่อนำทุกตัวชี้วัดมาเปรียบเทียบกับกัน จะมีตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 15 ตัวชี้วัด แบ่งออกเป็น ตัวชี้วัดที่ปรากฏอยู่ 7 องค์ประกอบมี 1 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบมี 3 ตัวชี้วัด และปรากฏอยู่ 1 องค์ประกอบมี 10 ตัวชี้วัด

อภิปรายผลการศึกษา

เมื่อนำผลการวิจัย มาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์จังหวัดหนองคาย (ธวัชชัย และคณะ, 2555) จะเห็นว่า มีตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในพื้นที่โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนที่สอดคล้องหรือเข้ากันได้จำนวน 20 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน ปลุกผักสวนครัว ประหยัด ลดรายจ่าย มีเหตุผล ทำปุ๋ยชีวภาพ สร้างรายได้ รักษาสิ่งแวดล้อม หาคำความรู้ ถือกีฬ ชี้อัตย์ ปลุกข้าวไวกิน รวมกลุ่มกิจกรรม สามัคคี ประชุมร่วมกัน รับฟังเหตุผล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถ่ายทอดความรู้ ถือกีฬ และผู้นำเข้มแข็ง รวมถึงงานวิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน (ธวัชชัย และคณะ, 2554) ก็พบเช่นเดียวกันว่า มีตัวชี้วัดที่มีความสอดคล้องต้องกันหรือเข้ากันได้จำนวน 19 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน เก็บออม ปลุกผักสวนครัว ประหยัด ลดรายจ่าย สร้างรายได้ ปลุกพืชเศรษฐกิจ ไม่สร้างหนี้ ยึดหลักธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม ทำอาชีพเสริม หาคำความรู้ ชี้อัตย์ ละเว้นอบายมุข รวมกลุ่มกิจกรรม สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถ่ายทอดความรู้ และช่วยเหลือกัน และงานวิจัยเรื่องตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคนเมืองหนองคาย (ธวัชชัย และคณะ, 2553) ก็พบอีกว่ามีตัวชี้วัดที่มีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน จำนวน 15 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำบัญชีครัวเรือน ประหยัด สร้างรายได้ ไม่สร้างหนี้ พอเพียง รักษาสิ่งแวดล้อม หาคำความรู้ ถือกีฬ ไม่รบกวนผู้อื่น ละเว้นอบายมุข รวมกลุ่มกิจกรรม สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถือกีฬ และตั้งกฎระเบียบหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับผลการวิจัยการพึ่งพาตนเองของชุมชนกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ปวีณา, 2554) ที่พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนประกอบด้วย การหาความรู้เพิ่มเติม ใช้จ่ายจากธรรมชาติ การเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชบริโภคในครัวเรือนลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น พึ่งพาแหล่งเงินทุน มีแหล่งน้ำรักษาสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม แบ่งปันพันธุ์พืช/ปุ๋ย/ปัจจัยการผลิตต่างๆ ประชุมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหา มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนด้านงบประมาณ การสร้างคุณลักษณะที่ดีด้วยความซื่อสัตย์ ความอดทน ช่วยเหลือตัวเองประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี ความเมตตา มีการถ่ายทอดความรู้ ศึกษางาน พึ่งตนเองจนสามารถลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ และสร้างกฎระเบียบร่วมกัน สอดคล้องกับผลการวิจัยวิธีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางด้านการผลิตในระดับครอบครัวและชุมชน (วรัญญา, 2552) ที่พบว่า รูปแบบการผลิตข้าวที่สามารถนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง คือ ลดต้นทุนการผลิต ลดค่าใช้จ่าย ลดต้นทุนในเรื่องปุ๋ยเคมี นำปุ๋ยคอกและวัตถุดิบที่หามาได้ในชุมชนมาเพิ่มปริมาณปุ๋ย มีการปลูกพืชผักผลไม้เพิ่มเติมในพื้นที่นาเพื่อสร้างระบบเกื้อกูลและพืชอาหารมากขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยการพึ่งพาตนเองของสมาชิกสถาบันเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (เกษมา, 2551) ที่พบว่า การพึ่งพาตนเองของตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควรดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่กู้ยืมเงินจนเกินตัว มีการออมเงิน งดใช้สารเคมีเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดี มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพิ่มรายได้ลดรายจ่าย พออยู่พอกิน มีความรู้รอบรู้/สัมมนาเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมในการประกอบอาชีพ มีคุณธรรม มีน้ำใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ขัดแย้งกับบอขายมุข สอดคล้องกับงานวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาคาความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งพาตนเองในพื้นที่ยากจน (ไชยรัตน์ และคณะ, 2551) ที่พบว่า เศรษฐกิจเพื่อการเกษตรที่เน้นการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรจะต้องมีกิจกรรมเพื่อลดรายจ่ายเสริมรายได้ เช่น แปรรูปและถนอมอาหาร จักสานหัตถกรรม เป็นต้น ปลูกผักสวนครัว ใช้ปุ๋ยคอกและทำปุ๋ยหมักเลี้ยงปลาเลี้ยงไก่พื้นเมืองและไก่ไข่เพื่อเป็นอาหาร จัดทำบัญชีครัวเรือน ลดการใช้สารเคมี เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดการสะสมทุนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างการออม ไม่สร้างหนี้ ลดละเลิกอบายมุข และสอดคล้องกับงานวิจัยการพัฒนาารูปแบบการจัดการองค์กรธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (เพ็ญจันทร์, 2551) ที่พบว่า การใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ คือ การบันทึกบัญชีรายรับและรายจ่าย ลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย แลกเปลี่ยนประสพการณ์ รู้จักออมเงิน จัดตั้งกลุ่มรู้จักประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย ปลูกผักสวนครัวไว้กินได้ เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่ไว้กินไว้ขาย สร้างรายได้ จัดอบรมพัฒนาอาชีพในชุมชน ช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนผ่านกิจกรรมกลุ่มต่างๆ จัดกิจกรรมลดละเลิกอบายมุข จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภายในชุมชน ปลูกจิตสำนึกรักษาสีสิ่งแวดล้อม

จากความสำเร็จหรือเข้ากันได้ของตัวชี้วัดระดับการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนกับงานวิจัยชิ้นอื่นๆ เนื่องจากเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ล้วนมีพื้นฐานของชุมชนมาจากสังคมเกษตรกรรมและมีการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกร

ล้วนเชื่อมโยงกับกระแสภายนอก ซึ่งการจะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน สังคม และระดับประเทศชาติ อนึ่ง เป็นเพราะว่าแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักคิดและหลักปฏิบัติที่เป็นสากล สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับทุกสาขาอาชีพหรือทุกบริบททางสังคมและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะแฝงด้วยความเป็นนามธรรมสูง แต่สำหรับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในการดำรงชีพและการประกอบอาชีพแล้ว ล้วนมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน จะพบว่า มีตัวชี้วัดที่ปรากฏอยู่ในทุกองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 1 ตัวชี้วัด คือ ปลูกผักสวนครัว ส่วนตัวชี้วัดระดับการพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน มีตัวชี้วัดที่ปรากฏอยู่ในทุกองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 1 ตัวชี้วัด คือ รวมกลุ่มกิจกรรม นั้นหมายความว่า ตัวชี้วัดทั้ง 2 ตัวนี้เป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนได้ชัดเจนมากที่สุด ดังนั้น ในการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของเกษตรกร จึงควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการ “ปลูกผักสวนครัว” ในครัวเรือนและการ “รวมกลุ่มกิจกรรม” ในชุมชน ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ยังมีตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนที่ปรากฏอยู่เพียง 1 องค์ประกอบ ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 13 ตัวชี้วัด โดยแยกตามองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังนี้ ความพอประมาณมี 1 ตัวชี้วัด คือ ไม่สร้างหนี้ ความมีเหตุผลมี 2 ตัวชี้วัด คือ ยึดหลักธรรม และรักษาสีงแวดล้อม เงื่อนไขความรู้มี 2 ตัวชี้วัด คือ ทำอาชีพเสริม และหาความรู้ เงื่อนไขคุณธรรมมี 6 ตัวชี้วัด คือ ให้คำปรึกษา ถือศีล ช่วยเหลือผู้อื่น ใฝ่ระวังยาเสพติด ซื่อสัตย์ และไม่รบกวนผู้อื่น ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืนมี 2 ตัวชี้วัด คือ ปลูกข้าวไว้กิน และเลืกอบายมุขนั้นหมายความว่า ตัวชี้วัดที่ปรากฏในแต่ละองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่องค์ประกอบเดียวเป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ในองค์ประกอบนั้น ๆ ได้อย่างโดดเด่นที่สุด ซึ่งสามารถที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องชี้วัดหรือเกณฑ์ประเมินในการพึ่งตนเองของเกษตรกรได้อย่างชัดเจน

เช่นเดียวกัน ตัวชี้วัดระดับการพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ซึ่งมีตัวชี้วัดที่ปรากฏอยู่เพียง 1 องค์ประกอบ มีทั้งสิ้น 10 ตัวชี้วัด โดยแยกตามองค์ประกอบ ได้ดังนี้ ทางสายกลางมี 1 ตัวชี้วัด คือ ประชุมร่วมกัน ความมีพอประมาณมี 2 ตัวชี้วัด คือ กองทุนหมุนเวียน และมีอ่างเก็บน้ำ ความมีเหตุผลมี 1 ตัวชี้วัด คือ รับฟังเหตุผล เงื่อนไขความรู้มี 1 ตัวชี้วัด คือ ถ่ายทอดความรู้ เงื่อนไขคุณธรรมมี 2 ตัวชี้วัด คือ ช่วยเหลือกัน และถือศีล ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืนมี 3 ตัวชี้วัด คือ ตั้งกฎระเบียบหมู่บ้าน ใฝ่ระวังยาเสพติด และผู้นำเข้มแข็ง ซึ่งตัวชี้วัดที่ปรากฏในแต่ละ

องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่องค์ประกอบเดียว เป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงระดับการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนในองค์ประกอบนั้น ๆ ได้อย่างโดดเด่นที่สุด ซึ่งสามารถที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องชี้วัดหรือเกณฑ์ประเมินในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนที่ปรากฏอยู่ระหว่าง 2-6 องค์ประกอบมี 12 ตัวชี้วัด แบ่งออกเป็น ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบมี 4 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบมี 3 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 4 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 5 องค์ประกอบมี 1 ตัวชี้วัด และปรากฏอยู่ 6 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด ส่วนตัวชี้วัดระดับการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนที่ปรากฏอยู่ระหว่าง 2-3 องค์ประกอบมี 5 ตัวชี้วัด แบ่งออกเป็น ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบมี 3 ตัวชี้วัด และปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบมี 2 ตัวชี้วัด นั้นหมายความว่า ยังมีตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนอีกจำนวนหนึ่ง ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีลักษณะเชิงบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม ดังนั้น การพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเอง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการไปพร้อมกัน เนื่องจากการพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองล้วนเชื่อมโยงกันและกัน ซึ่งสัมพันธ์กับมิติชีวิตของเกษตรกรอย่างรอบด้าน

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนในรายตัวชี้วัด จะเห็นความสอดคล้องกันของตัวชี้วัดจำนวน 4 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเอง คือ มีเหตุผล พอเพียง หาความรู้ และช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อพัฒนาสู่ตัวชี้วัดระดับการพึ่งพาตนเองตัวชี้วัดดังกล่าวจะเปลี่ยนเป็นรับฟังเหตุผล ชุมชนพอเพียง ถ่ายทอดความรู้ และช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกันระหว่างระดับการพึ่งตนเองและการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากทั้ง 2 ระดับนี้ เป็นการพัฒนาจากระดับตนเองและครอบครัว (การพึ่งตนเอง) ไปสู่ระดับกลุ่มและชุมชน (การพึ่งพาตนเอง) ซึ่งทั้งระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองต่างก็มีส่วนช่วยเกื้อกูลกัน หมายความว่า การพึ่งตนเองจะผลักดันให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ในขณะเดียวกันการพึ่งพาตนเองก็จะสนับสนุนไปสู่การพึ่งตนเอง ดังนั้น หากระดับพึ่งตนเองเข้มแข็งการพึ่งพาตนเองก็จะยั่งยืน เช่นเดียวกันหากการพึ่งพาตนเองเป็นไป โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก็จะทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้เช่นเดียวกัน

สรุปผลการศึกษา

ตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน มีตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 26 ตัวชี้วัด และตัวชี้วัดระดับการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน มีตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 15 ตัวชี้วัด เมื่อนำตัวชี้วัดทั้งในระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรใน

โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน จะมีตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 39 ตัวชี้วัด เนื่องจากมีตัวชี้วัดที่เหมือนกันทั้งในระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอยู่ 2 ตัวชี้วัด คือ ถือกีล และแผ้วระวังยาเสพติด ซึ่งปรากฏอยู่ในองค์ประกอบเงื่อนไขคุณธรรม และความสมดุลมั่นคงยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจัดทำคู่มือตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในพื้นที่โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน เพื่อนำเสนอแก่สาธารณชนในวงกว้าง อันจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมวงกว้าง
2. ควรมีการวิจัยเชิงบูรณาการแบบสหวิทยาการ ทั้งในลักษณะการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในพื้นที่โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอนที่ลึกซึ้งครอบคลุมอย่างเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่โครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน เกษตรกร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัย (แบบปกติ) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2555

เอกสารอ้างอิง

- กษมา พานแก้ว. (2551). การพึ่งตนเองของสมาชิกสถาบันเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของตำบลวังทอง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, กรุงเทพฯ.
- ไชยรัตน์ ปรานี และคณะ. (2551). การดำเนินแก้ไขปัญหาคาความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจน ตำบลดงลูกคู่ อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี. นครสวรรค์: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ. (2553). การพัฒนาตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคนเมืองหนองคาย. วารสารวิจัย มสธ. สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 6(3), 30.
- ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ. (2554). ตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน. วารสารวิจัย มสธ. สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 7(2), 100.
- ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ. (2555). การพัฒนาตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านโฮมสเตย์จังหวัดหนองคาย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

- ประเวศ วะสี. (2536). *องค์รวมแห่งสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- ปวีณา ลีตระกูล. (2554). การพึ่งพาตนเองของชุมชนกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ใน เอกสาร *การนำเสนอผลงานวิจัยแห่งชาติ 2554 (Thailand Research Expo 2011) ด้านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง* ระหว่างวันที่ 26 - 30 สิงหาคม 2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2549). *การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพ็ญจันทร์ สังข์แก้ว. (2551). *การพัฒนารูปแบบการจัดการองค์รธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์*. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- วรัญญา ทูลธรรม. (2552). *การศึกษาวิธีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางด้านการผลิตในระดับครอบครัวและชุมชนบ้านหนองขามพัฒนา ตำบลวังหลวง อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สายสมร ศักดิ์คำดวง. (2551). *การพัฒนาตัวชี้วัดการบริหารจัดการที่ดีสำหรับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *คู่มือการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับลุ่มน้ำ*. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยระยะที่ 2 ปี 2549 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2551). *การประกวดผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2552). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: เอเชีย แปซิฟิค ออฟเซ็ท.
- สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ. (2551). *ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด: มิติสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อมรวิรัช นาคทรพร. (2551). *ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด: มิติสังคม*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.